

AZ UNITÁRIUS TEMPLOM FELSZENTELÉSE BUDAPESTEN.

Az unitárius vallásközönségnek 1890. october 26-án nagy és nevezetes ünnepe volt. A lelkiismeret szabadsága már 1557-ben ki lett hirdetve, Erdélynek classicus földjén, Tordán. Classicus földnek nevezzük, mert a világon itt mondatott ki először, „hogy mindenki azt a vallást követheti, a melyet akar“. Miután az országos törvény a szabadvallás gyakorlatot proclamálta: az unitárius hitelvek gyorsan elterjedtek Erdélyben s a tulajdonképeni Magyarországon is. Erdélyben az unitárius vallás virágzásra jutott a 16-ik században, s azután is, jóllehet sok megpróbáltatásnak volt kitéve, napjainkig fenn maradt. A tulajdonképeni Magyarországon, hol vallás szabadság nem létezett, az unitarius vallás megsemmisült; de az 1848-ki szabad szellemű törvényhozás az unitáriusoknak is jogot biztosított vallásuk szabad gyakorlatára. S ime 42-év múlva a mi örömünk is teljessé lett; mert saját szentélyünkben imádhajjuk az Egy Igaz Istent. A 300 évvel ezelőtt elhintett, de csirájokban elfojtott magvak ujéletre keltek. Ez az ünnep az egész vallásközönségé.

A főváros által ajándékozott 600 □ ölnyi telken, a Koháry és Alkotmány utczák szegletén áll a diszes épület. A tervezetet Petz Samu műegyetemi tanár készítette. A vállalkozó Holtzspach A. és fiai cég építette fel a következő feltételek alatt: hogy azon terv szerint a meghatározott anyagból és kijelölt módon, nevezett mérnök ellenőrző felügyelete alatt, a budapesti unitárius egyház tulajdonát tevő telkén egy három emeletes bérházat és templomot épít 325000 frtért oly módon, hogy az 1890. nov. 1-ig teljesen felépüljön. Az építési költséget az építési cég előlegezi, mely úgy lesz törlesztve, hogy az építendő egyházközség — a templom kivételével — az egész épület használati jogát 1890. nov. 1. kezdődő s 1940 oct. hó 31-én végződő 50 évre vállalkozónak átengedi; vállalkozó cég köteles az egész épületet a kikötött használati évek alatt jó karban tartani s annak eltelésekor mindent oly állapotban vissza és helyre állítani, falakat, ajtókat, ablakokat oly módon újra festetve, a mint azt most átveszi,

az építtető egyházközségnek tulajdonába bocsátani“ A belső teljes felszerelést az építető egyház saját költségén foganasította. A templom egyszerű, nemes góth stylban van építve; falai préselt sárga téglából, ablak és ajtó falai homok kőből vannak. A közepén karcsu, szintén tiszta góth stylu, oxidált rézzel fedett torony emelkedik s ugyan ilyen két kisebb torony van az épület két végén. A templom belsejében nagyon szép a boltozatot tartó oszlopok könnyü hajlása. Két oldalról van a bejárás; az udvar felé eső részen hosszú, keskeny színes üvegü ablakok, az utca felé egy nagy, ugyancsak színes üvegü boltíves ablak. Kiválóan szép a fényezetlen tölgyfából faragott szószék és karzat az orgonával. A falak is diszesen ki vannak festve. A templomban 200 személyre van ülőhely.

Az isteni tisztelet d. e. 10 órakor kezdődött. Az ünnepélyre megjelenteknek legalább kétharmada nem kapott helyett. A kormány részéről jelen voltak: Gróf Csáky Albin közoktatási miniszter és Berzeviczy Albert államtitkár. Az ev. ref. egyház részéről Hegedüs Sándor, országos képvis. és György Aladár. Az ágost. ev. ref. egyházat Horváth Sándor lelkész képviselte. Jelen volt Daniel Gábor udvarhelymegye főispánja és egyházi főgondnok. Hajós János az egyh. község volt főgondnoka; Bedő Albert jelenlegi főgondnok, dr. Székely Ferencz gondnok. A kolozsvári főtanoda tanárai közül többen s az egyház-körök küldöttei. Az angol unitáriusok a „Brit és Külföldi Unitárius Társulat“ jeles titkára, Ierson Henrikkel (Master of Arts) képviseltették magukat. Vele jöttek Tagart és Hill kisasszonyok s Warschauer papi pályára készülő ifju. Az amerikai unitárius Társulat is küldött volna képviselőt, de az ünnepély rossz időre volt téve, mivel ilyenkor nehéz az utazás az atlanti tengeren. A titkár üdvözlő-iratot küldött.

Az Isteni tisztelet a „Te benned biztunk eleitől fogva, zsoltár éneklésével vette kezdetét. Ezután Főt. Ferencz József püspök úr lépett a szószékre s szívet és lelket megható imája után a felszentelő beszédet tartotta meg; végül a templomra adta áldását s átadta a közhasználatnak. A püspök ur remek beszéde az ő ritka ékesszólásával előadva, nagy hatást keltett. Az alkalmi beszédet Derzsi Károly budapesti lelkész tartotta. Alapigéje a Jákob álma volt: E hely semmi sem egyéb, mint az Isten háza és a menyország kapuja. Esmétkben gazdag beszédjében szépen fejtegette, hogy e templom az isten tiszteletére és az emberek szolgálatára épült. Az a vallás pedig, a melyet benne hirdetnek: a szeretet vallása. A szónoki hévvel előadott beszéd, mind végig lekötötte a hallgatók figyelmét.

Ezután Ierson Henrik, angol nyelven a következő beszédét tartotta: „Kedves keresztény atyámfiai! A mai nap nagy fontosságú innepélyére a ti keresztény testvéreiteknek testvéries üdvözlését és szerencse kívánatát hozom; a ti testvéreiteknek, kik jóllehet egy más nemzet fiai s nyelvre nézve is különböznek töletek, de egyik veletek szivben, s amaz összeköttetésben, mely egyesíti mind azokat, kik hisznek az emberi léleknek az istenhez való viszonyában, egy közös hitnek szent testvériségében és a Jézus szellemében való imádkozásban.

Mi úgy tekintjük ez épületet, mely az egy élő és igaz isten tiszteletére emeltetett, mint az egyszerű áhitat nemes érzeményeinek kifejezését az igazságosság és felvilágosodás ügye iránt, melyeket a ti elődeitektől örököltetek; de más felől úgy is, mint egy szebb és reményteljesebb jövőnek még nagyobb sikerét. Bizva, hogy ti alkalmat és eszközöket találtok itten, Istennek művét, a keresztény igazságok világát, minél nagyobb mértékben terjeszteni, a Brit és Külföldi Unitárius Társulat, melyet képviselek, hön óhajtotta a fővárosban épült templom megnyitása innepélyében ténylegesen is részt venni.“ Ez üdvözlő beszéd végeztével megható imát mondott, melyben Isten áldását kérte az új imaházra.

Az urvacsorai agendát Péterfi Dénes, kolozsvári lelkész és szerkesztő társunk tartotta. Szivből beszélt és szivhez szólott. Az emberiségnek legmagasztosabb alakját oly fenségesen festette, s nemes példájának követésére oly lelkesedéssel buzdított a szónok, hogy mindenkit magával ragadott. Beszédje s a közbe-közbe mondott találó imák méltók voltak az innepély magasztosságához. Általában e templom szentelési beszédek külön-külön lélekemelők voltak s a nagy közönség a legnagyobb meglepéssel távozott el a diszes hajlékból.

Délután 2 órakor a Vigadó emeleti éttermében banket volt, melyre az ünnepélyen résztvett lelkészek és küldöttek kivül, megjelentek a főváros legelőkelőbb unitáriusai, együtt mintegy 200-an. Az első pohár köszöntőt Ferencz József mondotta a királyra. Bedő Albert országos főerdő-mester a püspökre, Daniel Gábor főgondnok a kultusz miniszterre, Derzsi Károly, budapesti lelkész az áldozatkész fővárosra, Szentiványi Gyula Curiai bíró a világi főgondnokra, Péterfi Dénes lelkész a többi protestáns egyházakra, s azoknak jelen levő képviselőire Horváth Sándor ágost. ev. lelkészre, és Hegedüs Sándor országos képviselőre, Horváth Sándor lelkész a protestáns egyházak rokonérésére és a püspökre, Hegedüs Sándor a felvilágosodás összes hiveire, Viola tanácsos a főváros nevében a budapesti unitáriusokra, Gál Jenő az innepély szónokaira, Boros György tanár az amerikai

unitárius testvérekre mondottak köszöntőt. Kovács János igazgató tanár az angol unitáriusokra, a Brit és külföldi Unitarius Társulatra s annak jelenlevő képviselőjére, Iersen Henrikre angol nyelven a következő felköszöntőt mondotta:

„Kedves Ierson ur! Midőn nekem jutott a szerencse, hogy val-lásközönségünk nevében az angol unitárius testvéreket, a Brit és külföldi Unitárius Társulatot, s annak, az ön személyében érdemes titkárát s kedves uti-társait üdvözöljem, egy angol költőnek eme találó szavai ujulnak meg emlékezetemben.

„Az idők árja most sötéten hullámszik
Az idők árja majd derüs fényben játszik
Öröm s bánat kíséri mind egymást.
Valamig az idő öröklétbe megy át.“

Mintha egyházunk történelmét rajzolná a költő e négy sorban. Volt idő mikor az idők árja derüs fényben játszott felette; s volt mikor sötéten hullámszott. Öröm és bánat váltakozva kísérte 300 éves pályá futásában; de ma az öröm napja van nem a bánaté. Jól esik lelkünknek, hogy önök is eljöttek részt venni a mi örömünkben. Különösen ön, érdemes titkár ur, kinek nagy része van abban, hogy Magyarország szép fővárosában, unitárius templomot szentelhattunk fel; ki 1881-ben mikor a Council Meetingben a budapesti állandó papság létesítésén töprengtünk, csak távoli reménynek tartotta, de ime a remény megvalósult — fogadja hálás köszönetünket, hogy nem tekintve 71 éves korát, nem a hosszú út fáradozásait, személyesen kívánt e lélekemelő ünnepélyen jelen lenni. Köszönjük Tagart kisaszszonynak is, ki tanuja volt 1858-ban itt létekor a mi bánatunknak, hogy újból eljött látni jó kedvünkben is. Az önök megjelenése azt mutatja, hogy az angol és magyar nemzet s különösen az angol és magyar unitáriusok között bizonyos erkölcsi és szellemi rokonság van ugy a vallási mint a politikai szabadság iránti ragaszkodást illetőleg. A kölcsönös rokonszenv pedig nagy tényező. A multban hány életre való eszme, üdvös mozgalom semmisült meg az elszigeteltség, a támogatás hiánya miatt, a melyek különben boldogithatták volna az emberiséget, ha képviselőiknek tudomása let volna arról, hogy őket máshol is rokon lelkek s hasonló tevékenység üdvözlik s támogatják. Az unitáriusok is 300 évig Europa keleti felében elszigetelve voltak, de végre rokonlelkeket találtunk Angliában és Amerikában. És e százban évről-évre napjainkig a folytonos és személyes összeköttetés mind erősebbé és bensőbbé vált. Önök, s amerikai testvéreink valahányszor szükség volt, mindig kinyitották felénk a testvéri szeretet

jobbját. Mi nagyon becsüljük azt a szellemi, erkölcsi és tetemes anyagi támogatást, melyeket angol és amerikai atyánkfiai a két Társulat útján nyújtottak és nyujtanak. A budapesti unitárius lelkész fentartása, egy unitárius ifjunak a Manchester New-College-ban segélyezése, s s több más jótékonyág mély hálára köteleznek minden igaz unitáriust. S reméljük, megvagyunk győződve, hogy az ön jelenlegi látogatása még szilárdabbá fogja tenni a testvéri szeretetnek és rokonszenvnek ama belső kötelékét, a mely önök között és közöttünk létezik. Tiszteletteljesen arra kérjük, hogy vigye meg angolhoni kedves atyánkfiaiának, a Brit és külföldi unitárius társulatnak, szivünk mélyéből jövő köszönetünket a sok jóért, igazi rokonszenvért, melyet velünk oly nagy mértékben éreztetnek, s hogy ezt tehesse az egy igaz Isten áldja meg jó egészséggel, s vezérelje édes othonába szerencsésen“

Erre az érdeemes titkár angolnyelven a következő beszéddel válaszolt:

„A magyar ékesszólás könnyüded folyékonyága meghatott — így kezdé a tikár ur — s ámbár nem értem a szónokok szavait, lehetetlen nem éreznem azok jelentését. Sajnálom, hogy nem szólhatok az önök nemes nyelvén, de ha megengedik, hogy a magamén szóljak, ígérem, nem fogok visszaélni türelmökkel.

Az angol unitáriusok már a korábbi időkben is tudomással bírtak azok felől a küzdelmek felől, a melyeket az egy Istenben és Atyában hívő hitrokonaik Erdélyben kiállottak, s állandó meleg érdeklődéssel voltak az önök ügye iránt. Emlékszem, Dr. Martineau egy hatalmas beszédet mondott 1853-ban a Brit és Külföldi Unitárius Társulatban, melyet ezzel a toastringgal kezdett meg és zárt be:

„Poharam emelem a magyarországi unitáriusokért, kívánom, hogy iskoláik legyenek erősek a tudományban, egyházaik a buzgóságban, s mind a kettő alapja legyen a szabadság“. Ez a beszéd híven fejezte ki általában a Brit népek rokonszenvét és különösen az unitáriusokét, melyet a magyarok a szabadságért oly nemesen folytatott küzdelemben bennök felébresztettek.

De ezután következett az iskolák és kolegiumaik miatt való küzdelmek. Mi jól tudtuk, hogy önök mindig mily nagyon ragaszkodtak ezekhez, s közös jó barátunk Paget János ur leveléből 1857-ben megtudtuk, hogy el fogják veszíteni tanintézeteiket, hogyha rövid idő alatt nem teremtenek elé annyi pénzt, a mennyivel az osztrák kormány legsürgősebb követelményeit ki tudják elégíteni. Ámerikai unitárius barátaink ugyanakkor pénzügyi bajokban szenvedtek, de,

szerencsére, az angol unitáriusok szabadok voltak, s szabadon adhattak s az önök becses tanintézeteik meg lettek mentve attól az iszonyu veszedelemtől.

Attól kezdve mostanig a magyar unitáriusokkal szerencsére mind bensőbb és közetlenebb lett barátságunk, a szerint, a mint jobban meg jobban megismertük egymást a személyes érintkezés közbejöttével — s hisszük — mind a két részen fokozódik az a vágy is, hogy a mi embereink s az önöké között ez a barátság még erősebb legyen. Mi nagyon örvendünk, hogy az 1857-ben önöket ért veszedelemből olyan sok jó származott két irányban: 1. Mi küldöttünk követeket, hogy önöket meglátogassák. 2. Önök küldöttek, hogy tanulmányaikat folytassák köztünk s velünk legyenek bizonyos ideig.

A mi követeink voltak Tagart ur, társulatunk akkori titkára. Ő volt az első. Az angol unitáriusok között az önök iskolái számára eszközölt gyűjtés új érdeklődést ébresztett a magyar egyházak iránt s ennek következtében a titkár elküldetett 1858-ban, hogy buzdítsa önöket, kifejezván szívélyes rokonszenvünket a magyar egyházakban önök iránt. Tagart ur haza térő útjában elhalálozván, a következő évben elküldetett Steinthal lelkész ur, hogy fejezze be előde munkáját, melyet annak közbejött halála megakadályozott. Ezt követőleg 1868-ban a magyar unitárius egyház alakulása 300 éves ünnepélyére eljött Tayler J. J. a Manchester New College tanára. Öt év múlva jött Fretwell János. 1879-ben Gordon Sándor és Chalmers András lelkész urak voltak követeink a Dávid Ferencz emlékünnepeyen s utoljára Sir Lawrence Jakab báró, London város főpolgármestere (Lordmayor) jött le nővérével négy évvel ezelőtt, meglátogatta önöket, s azt hiszem, részint az ő jelenlétének köszönhető, hogy a Választmány engemet most kiküldött, hogy jelen legyek ezen a fontos ünnepélyen. Mi meglátogattuk önöket akkor, a mikor baj fenyegette s én most ide vagyok küldve, hogy örvendezzek a feletti örömeikben, hogy Budapestre, az ország fővárosába templomot emelhettek.

Szerencsémnek tartom, hogy egy ifju barátom, egyik gyülekezetünk tagja, valamint azt is, hogy kiket önök oly szívélyesen fogadtak t. i. Tagart Luby és Hill Florence kisasszonyok, kik az unitárius elveknek legbuzgóbb terjesztői otthon, s kik közül Miss Tagart ugyanaz, a ki már egyszer volt Magyarországon atyjával 1853-ban, szintén eljöttek önökhez.

Másfelől örömmel fogadtuk azokat az ifjakat, kiket önök fel-

küldöttek, hogy készüljenek a miéinkkel együtt a keresztény pap ságra. Ez a második dolog, melyet 1857-ben önöket ért veszedelem eredményezett. Nem ismertem közelebről Simént, ki 1860-ban jött fel, sem Benczédi, Uzoni, Kovács és Derzsi urakat, kik mindnyájan tisztos névnek örvendenek, mint a M. N. College tanulói, de a két utóbbival volt szerencsém közelebről megismerkedni és belső barátságba lépni, Péterfi éppen nálunk volt, a mikor titkár lettem, s vele, valamint Borossal, Vargával, Gállal, Csifóval s ujabban Gálffyval a legkellemesebb viszonyban voltam, s készséggel megadtam nekik minden támogatást és bátoritást s mindig személyes barátainak tekintettem, a minthogy egész bizottságunk ezt az érzést táplálta irántuk.

Ezekből megérthetik tehát, hogy a Bizottság (Committee) mely az önök új és szép temploma megnyitását nevezetes eseménynek tartotta vallásuk történelmében, érdemes püspökjük felhívására képviselőt küldött, a ki jelen legyen itt ma. Még meg kell említenem, hogy igazgató tanácsunk, mely a múlt héten tartott ülést, határozatilag kimondotta, «hogy örömmel értesült arról, hogy a jelen ünnepélyt megtartani szándékoznak és meleg üdvözlétét küldi». Vajha ez csak kezdete lenne több hasonló ünnepélynek, hogy az unitárius hitet jobban megértsék nemcsak Budapesten, hanem egész Magyarországon. A mi engemet illet, bár nem reméltem, hogy valaha eljöhessenek önökhez ily megbízásban, most azzal fejezem be szavaimat, hogy ismét szívesen megtenném ezt az utat.“

E beszédet Kovács János tolmácsolta magyarul. Még számos pohárköszöntő volt. A banket a legszebb hangulatban folyt le; s mindenki örömtől sugárzó arcczal távozott el. Bizony szép napja volt ez az unitáriusoknak Budapest fővárosában.

A következő nap a fővárosban maradottakat s helybelieket Derzsi Károly lelkész hívta meg ebédre, ugyancsak a Vigadó éttermébe. A számos felköszöntő közül felemlítjük a Miss Tagartét, ki meleg szavakban köszönte meg a szívélyes fogadtatást, s azután a nő hivatásáról beszélt.

KOVÁCS JÁNOS.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Hunyadmegyéről gróf Kun Géza ethnographiai vázlatot irt az „Emke emlék“-könyv számára s e munka külön lenyomatban is megjelent. Vázlat alatt az irodalom terén nem egy futólag odavetett körrajzot ért, vagy egy tervezett kép színetlen setétes ábrázolását, hanem a felvétel egyes részleteinek vagy egészének olyatén alaprajzát, melyről az Apafi Mihály által fordított Vendelinussal elmondhatni: „a kívül való az belsőnek typusa ábrázolója.“ E fel fogásnak a mű teljesen megfelel. Hunyadmegyének népe településeiről főbb vonásokban oly képet ad, mely a tudós szerzőnek dicséretére válik.

Gróf Kun Géza-nak „Relationum Hungariae cum Oriente gentibusque orientalis originis historia usque ad annum 1301.“ (Magyarország érintkezéseinek történelme a Kelettel és a Keleti eredetű népfajokkal az 1301-ik évig) czimű kéziratban levő nagybecsű munkáját ismer-tette Hunfalvi Pál a Magy. Tud. Akadémiának nov. 3-án tartott ülésében. E művet a tudós szerző kiadás végett küldötte meg az akadémiának, s az bírálatra kiadta Hunfalvi Pál és Goldzieher Ignácz akadémikusoknak. A munka régi történelmünk leghomályosabb, de egyszersmind a legérdekesebb részeit tárgyalja. A külföldi tudósokra tekintettel, a mű latinul van írva. A tudományos munkát a bírálók melegen ajánlják a kiadásra.

A jó gyermek könyve. Erkölcsi elbeszélések és szabályok. Elemi iskolák 1-ső és 2-ik osztályai számára írta: Boros György. Ára 20 kr. Csak nem régebiben került ki e czim alatt e kis könyv a sajtó alól. Helyeselni lehet azt az irányt, melyet e könyv képvisel, hogy t. i. az elemi iskolák alsóbb osztályaiban a tanító ne felekezeties hitczikkek, hanem erkölcsi elbeszélések és szabályok; továbbá a kis gyermek hangulatához találó imák és énekek tanítási-sával foglalkozzék. Nemcsak a tanítók és iskolák, de a szülők és tanügybarátok figyelmét is felhívjuk e szóban forgó kis műre, mely alkalmas jutalom-könyvkép kínálkozik a karácsonyi és új évi ünnepek alkalmára.

(V.) „Orbán Balázs emlék e.“ Írták: barátai és ismerősei. Szerkesztette: Boros György. Kiadja a Dávid Ferencz-egylet. A 2-ik kiadásban adatik ki. Az a melegség, melylyel az első kiadás fogadtatott. ajánló levél a második mellé. Kapható Horatsik János könyvkereskedésében, Kolozsvárt. Ára 30 kr.

Székly Miklós, kolozsvári gyógyszerész a jelen évben elhalt dr. Hintz Györgyről a magyarországi gyógyszerész-egylet közgyűlésén emlékezőt olvasott fel, mely közelebből megjelent. Az elhunyt közhasznu, munkás életét meleg-séggel rajzolja, tudományos értékű bevezetést bocsátva előre.

(V.) „A legújabb katolikus reformmozgalom.“ Írta: dr. Szlavik Mátyás teol. tanár Eperjesen. Külön lenyomat a „Protestans Szemle“ III. füzetéből. Azt a reformmozgalmat ismerteti az író röviden, mely a vatikáni